

**Urbanismus jako věda:
historicko-lingvistické pojednání o pojetí urbanismu**
*Urbanism as a Science:
Historical and Linguistic Essay about Urban Theory*

Vladimíra Šilhánková

Abstract:

A true scientific paper should start with the definition of the terminology and basic research methods and in this very aspect we encounter a problem, which this treatise deals with. Since 1989 approaches to town building and planning in the Czech Republic have fundamentally changed with an utterly insufficient reflection on a theoretical level. In the course of this period a number of sub-topics emerged ranging from human-oriented urbanism particularly in the area of open-air public spaces to economic issues of area utilisation (urban or land economy). Topics such as suburbanization, re-urbanization, brownfields etc. are researched, but urbanism itself as a theoretical (scientific) discipline is starting to slowly but definitely disintegrate due to these focuses on particular aspects. The notion of what urbanism is or is not thus changes literally from one person to another, without discussions being held on this topic among individual “urban” schools or on an inter-generational basis. The objective of this paper is therefore to contemplate different concepts of urbanism in a historic context and in various cultural and social systems and to contribute to (or more likely to open) discussions about the role of urbanism in the current Czech context. On the basis of the analysis of the urbanism concept in a historic retrospective, various concepts of “urbanism” have been analysed starting with the conception as a scientific discipline and ending as a practical planning tool. Simultaneously, the concept of urbanism in various language areas has been studied alongside the comparison of foreign language definitions and interpretations of this term. Subsequently, the paper deals with the search for the current Czech urban paradigm in the forest of urbanism concepts of the surrounding world and its integration as a theoretical scientific discipline into the system of relating scientific disciplines.

Keywords:

urbanism; urban planning; urban theory; urban paradigm

ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra (2015). Urbanismus jako věda: historicko-lingvistické pojednání o pojetí urbanismu. In: HOLUBEC, Pavel, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 8*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební pp. 10-22. ISBN 978-80-01-05655-4. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uveďte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Každé správné vědecké pojednání má začít vymezením terminologie a základními metodami výzkumu a právě v tomto bodě narážíme problém, kterému se věnuje toto pojednání. Přístupy ke stavbě měst a jejich plánování se v České republice od roku 1989 zásadním způsobem proměnily při zcela nedostatečné reflexi v teoretické rovině. Za tuto dobu se otevřela celá řada dílčích témat od urbanismu orientovaného na člověka např. v oblasti veřejných prostranství až po ekonomické záležitosti využití území (urbanistickou či územní ekonomii). Zkoumají se témata jako suburbanizace, reurbanizace, brownfields a mnohá další, ale samotný urbanismus jako teoretická (vědecká) disciplína se pomalu, ale o to jistěji v těchto jednotlivostech začíná rozpouštět. Představa o tom co je a co není urbanismus, se tak mění doslova člověk od člověka, aniž by ovšem v tomto směru probíhala diskuse mezi jednotlivými „urbanistickými“ školami či diskuse mezigenerační.

Cílem pojednání je proto zamyslet se nad rozdílným pojetím urbanismu v historickém kontextu a v různých kulturách a společenských systémech a přispět (nebo spíše zahájit) diskusi o roli urbanismu v současném českém kontextu. Snahou příspěvku je nastolit možné současné české paradigma urbanismu jako vědecké disciplíny.

Pro takto vymezený cíl byla zvolena metoda lingvistické analýzy pojmu urbanismus a pojmů souvisejících a jejich syntéza do podoby návrhu soudobého českého urbanistického paradigmatu.

2 Stavba měst, urbanismus a územní plánování

Máme-li tedy začít tím, o čem bude toto pojednání, pak se musíme zaměřit na termín **urbanismus**. Urbanismus jako takový je odvozen od slova **urbs**, které se obecně překládá jako město. Urbs a od něj vymezený termín urbanismus použil poprvé španělský teoretik „urbanismu“ Ildefonso Cerdà (Cerdà, 1979) v roce 1867 ve své teoretické stati *Teoría General de la Urbanización* (Obecná teorie urbanizace) a odlišil tak město jako fyzické prostředí od **civitas**, kteréžto bylo chápáno jako společenství. Starší teoretikové jako Palladio (1958) nebo Alberti (1956) o městě jako celku neuvažovali. Mohlo by to tedy vypadat, že až do 19. století urbanismus jako takový neexistoval. Je a není to pravda, do této doby a s ním souběžně prakticky dodnes se totiž používal a používá termín „**stavba měst**“ (např. v německy hovořících zemích se používá pojem der Städtebau), protože s termínem „stavba měst“ se setkáváme už u Aristotela (cca 350 př. Kristem), když se dočítáme, že „základem stavby měst je především postavit město tak, aby byli lidé bezpeční a současně šťastní“. Za otce „stavby měst“ je všeobecně považován Hippodamos z Milétu, který již v 5. století před Kristem navrhl ideální řecké město s pravouhlou sítí ulic a stavební pozemky o stejné velikosti (pod vlivem principu rovnosti všech občanů). (Gehrke, 1989) Vedle termínu urbanismus se setkáváme ještě s termínem **územní plánování**, který je tu více, tu méně s urbanismem zaměňováno jako synonymum. Např. Hruža (1977), že pojem urbanismus „je soubor pracovních metod a postupů sloužících k záměrnému formování lidského osídlení a zejména měst“. V zásadě můžeme vymežit čtyři základní pojetí urbanismu, a to:

- Urbanismus jako vědeckou disciplínu.
- Urbanismus jako „plánovací“ vědu nebo
- Urbanismus jako plánovací proces a
- Urbanismus jako uměleckou či tvůrčí projektovou disciplínu.

V následujícím textu se podíváme na různé definice seřazené do výše uvedených skupin:

2.1 Urbanismus jako vědecká disciplína

V první řadě to je pojetí urbanismu jako vědecké disciplíny se všemi atributy, které tato věda na pomezí umění a techniky má mít. Definic je mnoho, vybíráme namátkou:

Urbanismus je nauka o stavbě lidských sídel. (ABZ Slovník cizích slov, 2005)

Urbanismus je nauka o plánování a výstavbě měst. (Remtová, 2009)

Urbanismus je teoretickou disciplínou, která se zabývá procesy urbanizace, využitím sídelního prostoru, uspořádáním a utvářením urbánního prostředí lidských sídel a osídlení, jejich fungováním, obnovou a rozvojem. (Šilhánková, 2002)

Urbanismus je vědecký a umělecký obor, který se zabývá technicko-účelovým uspořádáním a společensko-kulturním posláním města. (Krásný, 1962)

I Hruza (1977) připouští, že pojem urbanismus (byť je chápán v nejširším slova smyslu) si zachovává určitý odstín většího důrazu na kulturní a výtvarná hlediska. Nejdále asi v tomto pojetí jde Halík (1996), který celý problém zjednodušuje až na vizuální kvalitu.

2.2 Urbanismus jako „plánovací“ věda

Jiným pojetím je chápání urbanismu sice jako vědecké disciplíny, která úzce a zcela jednoznačně souvisí s plánováním stavby nebo rozvoje města. Tuto tezi potvrzují např. následující definice:

Urbanismus je disciplína, jejímž cílem je utvářet a rozvíjet sídelní útvary (města, vesnice) jako funkční a vyvážené celky. Urbanistické projektování navrhuje uspořádání sídel, jejich částí a navazujících částí krajiny a navazuje tak na architekturu, popřípadě krajinnou architekturu. (Maier, 2000)

Urbanismus je multidisciplinární obor, jehož cílem je navrhování sídelních útvarů (měst a vesnic), či jejich částí jako funkčních a vyvážených celků. Zabývá se tvorbou, rozvojem a regulací vývoje měst, venkovských sídel, parků, krajiny a vyšších územních jednotek. Usiluje o optimální vývoj sídelních struktur, vyvážené a harmonické uspořádání území, udržení ekologické rovnováhy a ochranu kulturního dědictví s cílem zajištění udržitelného rozvoje území. (Národní památkový ústav, 2003)

Urbanismus je architektonická disciplína, jejímž cílem je navrhovat celé sídelní útvary (města, vesnice) jako funkční a vyvážené celky. Zabývá se tvorbou a regulací vývoje měst, venkovského osídlení a krajiny. Urbanismus směřuje k harmonickému uspořádání území, udržení ekologické rovnováhy s cílem zajistit udržitelný rozvoj. (Enviwiki, 2012)

Vědní obor a současně praktická činnost. Jako vědní obor urbanismus zkoumá teoretické i praktické problémy tvorby a přetváření osídlení, sídelních útvarů a jejich struktur, odhaluje tendence a zákonitosti jejich vývoje a formuluje zásady pro jejich řešení. Jako praktická činnost se urbanismus zabývá především řešením technických a výtvarně estetických (architektonických) problémů, hmotovým uspořádáním stavebních objektů i řešením souborů architektonických prvků (urbanistický detail). (Zásady a pravidla územního plánování, 1983)

2.3 Urbanismus jako plánovací proces

Posledním pojetím je chápání urbanismu nikoli jako teoretické vědecké disciplíny, ale jako jakéhosi souboru nástrojů pro praktické plánování. Opět je po ruce několik definic:

Urbanismus je soubor pracovních metod a postupů sloužících k záměrnému formování lidského osídlení, uplatňující se při řešení sídlištních celků, krajiny a celých širších územních jednotek s důrazem na tvorbu životního prostředí. Vychází ze společenských, ideových a estetických požadavků, materiálních, technických a ekonomických podmínek, zahrnuje však i hlediska sociologická a psychologická. (Ilustrovaný encyklopedický slovník, 1982)

Urbanismus je díleč disciplínou územního plánování. V rámci urbanismu se jedná se spíše o lidský a architektonický přístup k území. (Atelier T-plan, 2012)

Tato třetí skupina už prakticky považuje termín urbanismus za ekvivalent (synonymum) územního plánování. Hrůza (1977) ale tyto pojmy od sebe jednoznačně odděluje, když říká: „*územní plánování vyvolává asociace především s technickými a ekonomickými stránkami tvorby sídel*“. Množství definic územního plánování je v českém kontextu poměrně omezený, protože převládla definice uvedená ve Stavebním zákoně z roku 1976:

2.3.1 Územní plánování

Územní plánování soustavně a komplexně řeší funkční využití území, stanoví zásady jeho organizace a věcně a časově koordinuje výstavbu a jiné činnosti ovlivňující rozvoj území. Územní plánování vytváří předpoklady k zabezpečení trvalého souladu všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území, zejména se zřetelem na péči o životní prostředí a ochranu jeho hlavních složek - půdy, vody a ovzduší. (Zákon č. 50/1976 Sb.) I když novější Stavební zákon (Zákon č. 183/2006 Sb.) definici územního plánování neuvádí, nejvyšší metodické pracoviště územního plánování – Ministerstvo pro místní rozvoj slovy ředitele odboru územního plánování Martina Tunky nabídlo jen velmi málo pozměněnou variaci předchozího:

Územní plánování je trvalá, soustavná a komplexní činnost orgánů územního plánování a stavebních úřadů, zaměřená na naplňování cílů a úkolů územního plánování, za použití jeho základních nástrojů, kterými jsou územně plánovací podklady, územně plánovací dokumentace a územní rozhodnutí. (Tunka, 2005)

1.4 Urbanismus jako umělecká či tvůrčí projektová disciplína

Méně časté, ale s poměrně značnými historickými kořeny zakotveným náhledem je vnímání urbanismu jako umělecké – estetické disciplíny. Jejím základem je tzv. „kriseovská definice“¹ definující urbanismus jako vědecký a umělecký obor, který se zabývá funkčně organizačním uspořádáním sídel, sídelních soustav a jejich kulturně výtvarným obrazem. (in Němec, 1983)

Obdobně nebo lépe snad variantně je urbanismus v českém kontextu chápán jako tvůrčí projektová disciplína, související s architektonickou tvorbou a opírající se vedle teoretických a plánovacích východisek také o intuitivní a umělecké přístupy. Tuto definici ovšem nelze podložit literaturou, protože se traduje víceméně ústně v okruhu pražských urbanistů.

Ze stejné tradice vychází chápání urbanismu jako aplikovaného vědního oboru zabývajícího se plánováním a výstavbou měst z hlediska technického, architektonického (estetického!) a územního. (Hrůza, 2002)

Poněkud extrémní se pak jeví zařazení urbanismus pouze jako poddisciplíny stavitelského umění tj. architektury, a to jako umění, které vytváří díla, jejichž hmotou, opracováním, tvarem, prostorem, barvou a světlem má být dosaženo nejen požadovaného praktického účelu, nýbrž i uměleckého odrazu ideově náplně společenského světa. (Vařeka, Frolec, 2007)

V současnosti se v tomto „proudu“ chápání urbanismu uplatňuje názor, že urbanismus je vědecká a umělecká disciplína tvorby prostředí sídel a krajiny, která se zabývá tvorbou funkční a prostorové struktury pro probíhající procesy sociálně ekonomické, sociálně kulturní a přírodní a opírá se i o umělecké přístupy výtvarně prostorové tvorby. Vedle toho pak územní plánování vytváří právní prostředí pro plánování udržitelného rozvoje (s účastí veřejnosti). Vytváří nástroje pro uskutečňování urbanistických a architektonických vizí a koncepcí, a

¹ Dle prof. Jindřicha Krise, který jako pedagog Fakulty architektury ČVUT v Praze ovlivnil několik generací architektů a urbanistů.

vytváří nástroje pro uskutečnění cílů sociálního a ekonomického rozvoje. Výsledkem je pak územní plán nebo jiný nástroj, který představuje společenskou dohodu na udržitelném využití území). Územní plán zahrnuje urbanistickou koncepci i krajinářskou koncepci (výsledky urbanistické tvorby na základě teorie i uměleckých přístupů), ale sám o sobě je výsledkem činnosti a nikoliv umělecké tvorby (projednávání, účasti veřejnosti atd. - to u uměleckého díla zpravidla nejde). (Vorel, 2014, soukr. sdělení)

2.5 Současné pojetí urbanismu u nás

Z výše uvedeného přehledu různých pohledů na urbanismus je třeba konstatovat, že situace je nejasná a že každý autor vidí pod pojmem urbanismus něco jiného. V takové situaci je pak velmi těžké budovat (nebo alespoň udržovat) jakékoli urbanistické paradigma, neboť i to nejširší pojetí paradigmatu jej vnímá jako „souhrn základních domněnek, předpokladů, představ určité skupiny vědců“ (Kuhn, 1973). Pokud jsou tedy skupiny našich urbanistů převážně jednočlenné, nelze pak asi o paradigmatu, a tudíž ani o sdílené urbanistické teorii ani hovořit. Možností, jak k současnému českému paradigmatu urbanismu dospět, by mohlo být připojit se k nejsilnějšímu celosvětovému proudu. Pojďme se tedy podívat, jak je pojem urbanismus vnímán.

3 Pojetí urbanismu ve světě

3.1 Pojetí urbanismu v sousedních a historicky spřízněných oblastech

Pojďme se tedy v následující stati podívat na to, jak vidí a definují pojem urbanismus v v okolním (evropském) světě. Provedeme tedy jazykový rozbor tohoto pojmu. Začneme u našich nejbližších sousedů:

Urbanismus neboli **urbanistika** (slovensky) je samostatná tvořivá a vědecká disciplína, jejímž cílem není návrh jednotlivých staveb, ale věnuje se problematice rozvoje osídlení na všech úrovních od zonální, přes sídelní, regionální až po kontinentální. Vznik této samostatné disciplíny a její vyčlenění se od architektury je spojené především s mohutným rozvojem městských sídel měst, obcí a sídlišť, tedy urbánního (městského) prostředí pro potřeby bydlení, výroby, rekreace a dopravy na začátku 20. století. Urbanismus tvoří vědeckou bázi pro územní plánování. Věnuje se rozvoji, tvorbě a usměřování vývoje měst, venkovského osídlení a krajiny. Usiluje o směřování k optimálnímu vývoji sídelních struktur, harmonickému uspořádání území, udržení ekologické rovnováhy a ochraně kulturního dědictví a cílům zajištění udržitelného rozvoje. (Kováč, 2000)

Vedle toho ale na Slovensku existuje i pojem **územné plánovanie**, které jakoby z oka vypadlo našemu územnímu plánování a není se co divit, neboť i na Slovensku platil po mnoho let Zákon č. 50/1976 a tak, „územné plánovanie sústavne a komplexne rieši priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia, určuje jeho zásady, navrhuje vecnú a časovú koordináciu činností ovplyvňujúcich životné prostredie, ekologickú stabilitu, kultúrne – historické hodnoty územia, územný rozvoj a tvorbu krajiny v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Územné plánovanie utvára predpoklady pre trvalý súlad všetkých činností v území s osobitným zreteľom na starostlivosť o životné prostredie, dosiahnutie ekologickej rovnováhy a zabezpečenia trvalo udržateľného rozvoja, pre šetrné využívanie prírodných zdrojov a pre zachovanie prírodných, civilizačných a kultúrnych hodnôt.“ (UzemnePlany.sk, 2007)

S ohledem na téměř 70 let ve společném státě je pochopitelné, že pojetí urbanismu a územního plánování na Slovensku se tomu našemu velmi podobá. Obdobně by tomu zřejmě mělo být i s německou jazykovou skupinou, protože počátky územního plánování v naší zemi ve 2. polovině 19. století byly dozajista ovlivněny společným státním útvarem s Rakouskem. Když se zeptáte některého ze starších kolegů, jak se německy řekne urbanismus, tak vám bez přemýšlení odpoví, že je to der Städtebau. Pojďme se tedy tomuto termínu věnovat prvně.

Der **Städtebau** se zabývá návrhem stavebních skupin, obcí a osídlení, a to zejména s ohledem na veřejný prostor. Der Städtebau lze chápat jako termín popisující viditelné aspekty městského rozvoje. Z širšího úhlu pohledu der Städtebau tvoří návrhy uspořádání a strukturální opatření pro prostorové konstrukce ve městě a v území, jejichž cílem je prosazování cílů sociálně ekonomických podmínek pro soužití lidí ve správně vytvořeném prostředí. (Prinz, 1999) Der Städtebau bychom tedy mohli položit někam k českému termínu „stavba měst“. Přesto i němčině nacházíme termín die **Urbanistik** (nebo také *Stadtforschung* doslova „výzkum měst“), který je definován jako vědní obor zaměřený na výzkum a popis měst z hlediska sociálního, geografického, historického a prostorového (dosl. städtebaulichen). Výzkumné zájmy tohoto oboru jsou také v oblasti politických, hospodářských a kulturních struktur, tak i ekologických aspektů. Lze tedy říci, že „die Urbanistik“ kombinuje aspekty humanitní, technických a společenských věd. (DIFU, 2014)

Dále se v německy mluvících zemích setkáváme s termínem die **Raumplanung**, který je nevlivnějším německým výkladovým slovníkem charakterizován následovně: „die Raumplanung je zaměřeno na plánovací procesy v území tj. v geografickém prostoru z hlediska jeho ekologických, ekonomických a společenských (sociálních) možností jeho uspořádání a dalšího využití“. (Brockhaus Enzyklopädie, 2009) V případě die Raumplanung se jedná o využití plánovacích nástrojů k ovlivnění prostorových podmínek, které směřují k dosažení cílů plánovací strategie. Jako der Raum (prostor) je uvažována geografický prostor zemského povrchu. (Schoof, 1999)

3.2 Pojem urbanismus v anglicky psané literatuře

Výrazný vliv na formování toho co je nebo měl by být urbanismus (celkově, ale i u nás) má samozřejmě angličtina, neboť ať chceme nebo nechceme, jedná se o vůdčí vědecký jazyk. Angličtina definuje the **urbanism** jako charakteristický způsob interakce obyvatel měst se zastavěným prostředím nebo - jinými slovy - charakter městského života, organizace, problémy, atd., stejně tak jako studium tohoto charakteru nebo studium fyzických potřeb městského společenství. (Urbanismus.org, 2012)

Vedle pojmu the urbanism pak stojí termín **urban planning** (nebo také *city and town planning*), který je charakterizován jako technický a politický proces zabývající se kontrolou využívání půdy (území) a navrhováním městského prostředí, včetně dopravních sítí, jejich řízením za účelem zajistit řádný rozvoj sídel a komunit. Zaměřuje se na průzkum a analýzy území, strategické plánování, architekturu, urbanistického navrhování (*urban design*), veřejné projednávání (konzultace), politická doporučení, implementaci a správu (územní management). (Taylor, 2007) Z toho vyplývá, že jakýmsi souběžným termínem nebo podskupinou *urban planning* je termín *urban design*. **Urban design** je pak chápán jako proces navrhování a formování měst a vesnic. Zatímco architektura se zaměřuje na jednotlivé budovy, *urban design* řeší ve větším měřítku skupiny budov, ulic a veřejných prostranství, celých čtvrtí a městských okrsků i celých měst, a to vše za účelem, aby městské oblasti byly funkční, atraktivní a udržitelné. (Barnett, 1982)

V tomto pojetí bychom pak mohli říci, že the urbanism odpovídá teoretické vědě, urban design vlastnímu plánovacímu (navrhovacímu) procesu a urban planning se posouvá do úrovně jakéhosi územního managementu.

Na tomto místě bychom ještě mohli zmínit, jak vidí územní / prostorové plánování Evropská unie jako celek, neboť angličtina je základem pro většinu materiálů vydávaných orgány Evropské unie. Evropská direktiva o prostorovém plánování z roku 1983 z Evropské konference ministrů prostorového plánování (CEMAT), která se v tomto roce konala v Toremolinos definuje prostorové plánování následujícím způsobem: „regionální/prostorové plánování je geografický výraz ekonomické, sociální, kulturní a environmentální politiky celé

společnosti. Je to současně vědecká disciplína, administrativní technika i politika míněná jako interdisciplinární a globální přístup, který vychází z udržitelného rozvoje regionu a organizace prostoru jako z vůdčí myšlenky“.

3.3 Urbanismus v románském světě a jejich jazycích

Mohli bychom předpokádat, že tím, že se itlaština primárně odvinula od latiny, najdeme v ní nejstarší a nejsostifikovanější podobu toho, co je urbanismus. Z dostupných zdrojů se to tak ale nejeví. Italská *l'urbanistica* je disciplína, která studuje obydlené území (města nebo obecněji, osídlení) a jeho rozvoj. Zaměřuje se na navrhování a plánování území měst a jeho změn v celé zemi, včetně území řídkce urbanizovaného. *L'urbanistica* zahrnuje všechny aspekty řízení, ochrany, regulace a plánování uspořádání území vč. infrastruktury a stavební činnosti. (Fera, 2002) *L'urbanistica* je do češtiny překládána oběma termíny, a to i jako urbanismus, tak i jako územní plánování a tuto dichotomii potvrzuje jiná italská definice tohoto termínu, která říká, že *l'urbanistica* „je věda, která studuje městské jevy ve všech aspektech, které mají význam pro plánování. Jde zejména o aspekty jejich historického vývoje, obsahu, uspořádání, rehabilitace, adaptace existujících městských prvků a uspořádání jejich růstu, a to prostřednictvím návrhu nových prvků, jejich forem a organizace vč. zapojení prvků přírodního prostředí“ . (Astengo, 1966)

Obdobně je tomu s francouzským *l'urbanisme*, který je definován jako profesní disciplína zahrnující studium městských fenoménů a akcí jako např. urbanizace, a organizace města a jeho území. Lidé pracující v tomto oboru jsou považováni za projektanty. Podle akademické tradice je tato disciplína položena mezi architekturu a geografii, podle toho, zda se konkrétně zabývá teoretickými studiemi nebo městskými zásahy. (Kalfleche, 2012, Ascher, 2004)

Španělský *el urbanismo* nebo také *urbanística* je věda a způsob řízení měst a území. Hlavním objektem disciplíny je studium městských fenoménů, procesu urbanizace a organizace města a území. Odborníci v této profesi jsou považováni za plánovače a v mnoha zemích, včetně Španělska, je tato specializace chápána jako rozšíření oboru architektury, stavebnictví, nebo správy. (Gaete, 2005)

Urbanismo (*portugalsky*) je disciplína a činnost související se studiem, regulací, řízením a plánováním měst (v nejširším slova smyslu) a s urbanizací. Je třeba jej odlišit od jednoduchého působení člověka -urbanizadora, neboť je spojen s myšlenkou, že města jsou objekty, které mají být studovány proto, aby dobře fungovaly. Je to disciplína, která se prolíná s jinými širšími vědami - například s geografii sídel a sociologií. (Costa, 2009)

3.4 Urbanismus v germánském pojetí a jeho jazycích

Holandský *urbanisme* je věda o městech a jejich ekologických, ekonomických, kulturních, sociálních, geografických a administrativně-politických dopadů na okolí. Pozornost *urbanisme* je zaměřena na prostorové a technické možnosti území na jedné straně a na sociální změny a na straně druhé na využití půdy. Urbanista neboli v originále *stedenbouwkundige*, je buď výzkumník, nebo plánovač (designér), případně osoba spojující oba tyto dva aspekty. V širších souvislostech patří do *urbanisme* také studium interakce mezi městem a sousední krajinou. (TU Delft, 2012)

Dánský *Bydesign* je název mezioborové disciplíny, která se zabývá plánováním a stavbou města jako celku, s ohledem na důležité funkční, estetické a společenské poměry. Zjednodušeně řečeno je tento relativně nový obor něco mezi architekturou a územním

plánováním. Střetávají se v něm prvky krajinářské architektury, sociologie města, komunální politiky a plánování dopravní infrastruktury. Urbanistický design vznikl kvůli potřebě větší mezioborové interakce mezi tradičními odvětvími, aby v budoucnosti nabídl řešení stále složitějších problémů výstavby moderních velkoměst. (University of Copenhagen, 2012)² **Byplanlægning** nebo **fysisk planlægning** představuje vytvoření rámce pro funkční využití území i vodních ploch, včetně zajištění péče a cílevědomého přístupu k řízení využívání území. Územní plánování může zahrnovat jak vytváření plánů rozvoje měst a jednotlivých složek jejich fungování, tak i plány, které vytvářejí rámec pro budoucí využití nebo správu území.

Urbanitet nebo také **bymessighet** (norsky) je výrazem pro řízení lidské činnosti v městském prostředí tj. v prostředí silně vyvinutém a hustě osídleném. Má různé kategorie pro řízení rozvoje zemí (států), oblastí (regionů) nebo obcí. Tématem sledování *urbanitet* (městskosti) je historický vývoj městských struktur, jejich fungování a každodenního městského života. (Pløger; 1997)

Švédské **fysisk planering** zahrnuje činnosti, které se zaměřují na rozhodování o využití půdy a vody v čase a prostoru. *Fysisk planering* vede k vytváření pravidel a formulování podoby různých typů plánů, zejména *översiktsplaner* (celkových přehledových plánů) a *detaljplaner* (plánů detailních), které musí dodržovat zákon, (které vstoupily v platnost 1. července 1987) a reguluje také rozdělení odpovědnosti v oblasti plánování mezi obce a stát. (Nationalencyklopedin, 2012) **Stadsplanering** (urbanistické plánování), také známý jako **stadsbyggnad** (urbanismus) či **stadsreglering** (městského plánování), se věnuje poznání a způsobu organizace skupin budov, ulic a náměstí v obydlém prostředí. **Stadsplanering** ve své původní podobě bylo určeno k definování stavebních a uličních čar mezi stavebními bloky a přilehlými ulicemi v hustě zastavěných územích (např. ve městech) zajištění dlouhodobého fungování osídlení. Jeho cílem bylo a je uspořádat území tak aby se předešlo budoucím konfliktům mezi zúčastněnými stranami a zájmy v území. Posledním švédským termínem je pojem **urbanitet** (z latinského *urbanus* - "související s městem"), který se odkazuje na lidské interakce ve veřejných prostorech měst. Historicky termín nejen v protikladu s termíny jako krajina a již historicky musel reprezentovat pojmy kultury a civilizace na rozdíl od termínů jako je barbarita a idyla. (Hall, 1997)³

3.5 Slovanské pojetí urbanismu a jeho jazykové podoby

Ruské **градостроительство** (*gradastrajitelstvo*) „tvoří materiálně a prostorové prostředí obytné zástavby, města či vesnice a prostorově organizuje rozsáhlá území krajiny a osídlení“ (Jarina, 1986) a je evidentně odvozeno od německého *der Städtebau*. Vedle toho se v ruštině můžeme setkat i s pojmem **урбанистика** (*urbanístika*) nebo také **геоурбанистика** (*geourbanistika*), která je chápána jako odnož ekonomické geografie zaměřující se na komplexní analýzu a studium problémů týkající se provozu a rozvoje městských center (Glazyčev, 2008) (do češtiny bychom tento termín nejspíše přeložili jako urbánní geografii nebo geografii sídel). Vedle tohoto pojmu v ruském prostředí existuje i pojem **урбанизм** (*urbanízm*), který je ale zcela ojediněle vykládán jako směr v *gradastrajitelství* (stavbě měst), který vznikl na počátku 20. století, jehož představitelé prosazovali myšlenku vůdčí a jednoznačně pozitivní role měst v moderní civilizaci, a proto se zaměřili na rozvoj projektů velkých měst s velkou koncentrací obyvatelstva. (Lappo, 1976)

Oblastí plánování se pak zaobírá **градостроительное проектирование**

² Za překlad z dánštiny velice děkuji paní Martině Eriksen.

³ Za překlad z norštiny a švédštiny děkuji panu Tomu Kaukovi.

(*gradastrajiteľnoje prajektirovanie*) /городское проектирование (*garadskoje prajektirovanie*), které studuje prostorovou konfiguraci, vnější vzhled a funkčnost prvku města nebo jiného bodu osídlení. Zvláštní pozornost je věnována rozpracování uspořádání míst, ve kterých se odehrávají každodenní aktivity obyvatel (ulice, náměstí, parky, veřejná infrastruktura). *Garadskoje prajektirovanie* je disciplína, která se nachází na průsečíku a syntetizuje procesy městského územního plánování, krajinného designu a architektury. *Garadskoje prajektirovanie* vyžaduje znalosti politických, sociálních a ekonomických faktorů.

Naproti tomu polská **urbanistyka** je věda o plánování měst a osídlení, o jejich původu a vývoji. Zabývá se analýzou městských struktur a na tomto základě vypracovává plánovací koncepce. Jejím úkolem je minimalizovat střety zájmů jednotlivých uživatelů území a ochrana přírodních i kulturních hodnot prostředí. (Czapska, 2012)

Polština, stejně jako jiné středoevropské jazyky pracuje i se samostatným „plánovacím“ termínem, kterým je v tomto jazyce **planowanie przestrzenne**, které je chápáno jako hlavní nástroj územní politiky. Dotýká se alespoň tří úrovní integrace sociálních jevů - města (obce), regionu a země (státu). Moderní plánování má také nadnárodní úroveň, což se projevuje ve spolupráci mezi státy např. v pobaltských státech nebo různých regionech evropsky. Čím vyšší je úroveň složitosti sociálních a ekonomických struktur, tím větší obtíže jsou při vyvažování zájmů jednotlivých aktérů a koordinaci zájmů společnosti a hospodářství. (Karwińska, 2008)

Slovinský **urbanizem** je činnost, která se zabývá plánováním nových měst a vesnic a měst a racionálním fungováním stávajících vesnic a měst. Cíle moderního městského plánování směřují k zajištění maximální kvality života občanů, silného a konkurenceschopného hospodářství měst a zdravého prostředí. Příprava územních plánů (dosl. urbanističnini načrtov) je náročný proces, který zahrnuje koordinaci potřeb veřejného sektoru a soukromých firem a jednotlivců. Příprava územních plánů vyžaduje odborné zázemí, jako jsou přípravné studie v oblasti hospodářského rozvoje, přírodních zdrojů, ekologických limitů, sociálních potřeb, sanace nemovitého kulturního dědictví, zajištění kvality nové architektury, rozvoje dodávky vody, elektřiny, telekomunikací, obecní a dopravní infrastruktury a v dalších oblastech relevantních pro provoz města. Vedle toho hlavním úkolem **prostorskego planiranja** je účelné uspořádání a koordinace mezi místními, meziměstskými (regionálními) a národními zájmy. Územní plánování řídí a koordinuje (záměrně) racionální využití prostoru. V regionu (zemi) se zabývá uspořádáním prostředí z hlediska funkce, ekonomiky, sociálních vztahů a estetiky tak aby zde lidé měli vhodné podmínky pro bydlení, práci a rekreaci. (IPOP, 2012)

Chorvatský urbanizam je vědecká disciplína a činnost, která se zabývá výzkumem, utvářením měst a plánováním jejich rozvoje (urbanistické plánování). Urbanismu příbuzné činnosti jsou regionální plánování, urban design, urbánní geografie, architektura, ale i mnohé další. Související **urbanističko planiranje** se zabývá fyzickým, sociálním a ekonomickým rozvojem urbánních nebo městských oblastí. Ostatní profese jako architektura, krajinná architektura a urbanistický design se zabývají rozvojem v menším měřítku, ale s více detaily. Regionální plánování se zabývá ještě větším rozsahem, ale na méně detailní úrovni.

Урбанизам (urbanizam) v srbštině je vědecká disciplína, umění i technika utváření a organizace sídel, která bere ohled na estetické, hygienické a praktické potřeby obyvatel. Činnosti z oblasti urbanismu se realizují na základě prostorových a urbanistických plánů a projektů. (Maksimovič, 1978) A **просторно планирање** (prostorno planiranje) se zabývá organizací, uspořádáním a vybavením nějakého prostoru tak, aby jeho obyvatelé kvalitněji

žili.“ (Borčevič, 2004) ⁴

3.6 Existuje převládající pojetí urbanismu v evropském kontextu?

Pokud nevyjdeme ze zjednodušeného schématu, že nejvíce vědců píše anglicky, a tedy že pojetí, které je v anglicky psané literatuře je to správné, případně neřekneme, že je nutné převzít pojetí orgánů Evropské unie, pak jsme po jazykové analýze zkoumaného pojmu urbanismus stále na začátku. Pojetí urbanismu se liší stát od státu, jazyk od jazyka. Jediné, co lze spolehlivě vysledovat, jsou proměny pojetí ve směru jihozápad – severovýchod. Jižní a jihozápadní národy (jak dokazují definice v jejich jazycích) chápou urbanismus spíše jako organizačně manažerské působení na fungování a rozvoj měst resp. území s důrazem na vytváření obytného prostředí pro člověka (ve španělštině pro něj dokonce mají samostatný termín „urbanizador“). Země střední Evropy pak spíše vidí urbanismus jako vědní obor zaměřený na výzkum a popis měst (vč. jejich lidského činitele). Ve východní části Evropy pak jednoznačně převládá pojetí „stavby měst“ tj. plánovacího či spíše stavebního programu prostorové přeměny území (až na výjimky rovněž bez ohledu na člověka a jeho potřeby v tomto prostoru).

4 Závěr – pokus o formulaci současného českého paradigmatu urbanismu

I když by se mohlo zdát, že jsme předchozím rozborem k žádnému jednoznačnému závěru, jak současný český urbanismus uchopit neodspěli, není situace až tak bezvýchodná. Vyjdeme-li ze středoevropského kontextu, vyjádřeného zejména německým pojmem „Urbanistik“ a jeho pojetí urbanismu jako vědního oboru zaměřeného na výzkum a popis měst a využijeme-li dále jeho kombinaci s anglickým the „urbanism“ vnímaným jako charakteristický způsob interakce obyvatel měst se zastavěným prostředím, můžeme dospět k následujícímu pojetí:

Urbanismus je
(nebo lépe řečeno měl by být)
věda o městě resp.
věda o uspořádání obydlené krajiny.

Paradigmatem současného českého urbanismu by pak mohl být teoretický přístup, jehož cílem je postihnout, objasnit a formulovat obecné zákonitosti (socio-) prostorových jevů a stanovit pravidla pro další rozvoj.

Pro to, aby v tomto základním paradigmatu mohl probíhat smysluplný základní výzkum (který v současnosti prakticky neexistuje) a mohly být formulovány nové urbanistické teorie, je třeba urbanismus rozdělit na tři základní části, a to:

1. Obecný (teoretický) urbanismus, jehož předmětem bude formulování základních urbanistických kategorií, vědeckých teorií a výzkumných hypotéz, rozvíjení metod a technik výzkumu, a který bude usilovat o integraci současného urbanistického poznání a vytvoření jednotné teoretické soustavy, která by stanovila obecná teoretická a metodologická východiska studia (města a) urbanizované krajiny.

⁴ Za překlad z balkánských jazyků děkuji panu Michaelovi Pondělíčkovvi.

2. **Aplikovaný urbanismus**, jehož předmětem je výzkum aktuálních a dílčích témat spojených s prostorovým uspořádáním území zejm. měst (např. urbanizace/suburbanizace, brownfields, bezpečnostní aspekty v území).
3. **Metodologii územního plánování**, jejímž předmětem je výzkum nástrojů, technik a procesů sloužících prostorovému uspořádání území v reálném čase.

Mohlo by se zdát, že je to snadné, ale v praxi lze očekávat, že cesta k novému českému urbanistickému paradigmatu bude ještě dlouhá a trnitá. Toto pojednání nechť je na ní jedním z prvních kroků. Doufejme, že to bude cesta správným směrem.

5 Literatura

- ABZ Slovník cizích slov (2005) In: *ABZ Slovník cizích slov* [online] ABZ.cz [cit. 2012-12-07]
Dostupné z WWW: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/urbanizmus-urbanismus>
- ALBERTI, L. B. (1956) *Deset knih o stavitelství*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění
- ASCHER, F. (2004) *Nouveaux Principes de l'urbanisme*, Paris: Aube Poche, ISBN 978-2-876-78992-0
- ASTENGO, G. (1966) *Enciclopedia Universale dell'Arte*, Milano: Istituto per la Collaborazione Culturale
- BARNETT, J. (1982) *An Introduction to Urban Design*, New York: Harper & Row, ISBN 0-06-430376-4
- BORČEVIČ, D. (2004) *Uvod i teoriju planiranja*, Beograd: Geografski fakultet
- Brockhaus Enzyklopädie* (2009) Mannheim: Brockhaus, ISBN 978-3-577-90001-0
- CERDÀ, I. (1979) *La théorie générale de l'urbanisation*, Editions du Seuil, Paris
- COSTA, C. M. M. (2009) *Direito Urbanístico Comparado - Planejamento Urbano - Das Constituições aos Tribunais Luso-Brasileiros*. Editora Juruá. ISBN 978-85-362-2474-9
- CZAPSKA red. (2012) *Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni*, Kraków: UJ
- Deutsches Institut für Urbanistik [online] DIFU 2014 [cit. 2014-09-07] Dostupné z: <http://www.difu.de/>
- Društvo urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije [online] IPOPOP 2012 [cit. 2012-12-08]
Dostupné z: <http://ipop.si/>
- Enviwiki (2012) Urbanismus [online] Enviwiki [cit. 2012-12-07] Dostupné z WWW: <http://www.enviwiki.cz/wiki/Urbanismus>
- FERA, G. (2002) *Urbanistica Teoria e Storia*, Milano: Gangemi Editore, 360 s., ISBN 978-8-849-20238-0
- GAETE F., H. (2005) *Administración y Gestión del Urbanismo*. Barcelona: Universidad Politècnica de Catalunya (UPC), ISBN 84-689-3472-0
- GEHRKE, H.-J. (1989) *Bemerkungen zu Hippodamos von Milet*, in: SCHULLER, Wolfgang (Hg.), *Demokratie und Architektur. Der hippodamische Städtebau und die Entstehung der Demokratie*, Mnichov, s. 58-63
- GLAZYČEV, V. L. (2008) *Urbanistika*. - Moskva: Izdatelstvo «Evropa», ISBN 978-5-9739-0148-6
- HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O. (1996) *Architektura a město*. Praha: Academia ISBN 80-200-0245-6
- HALL T., ERIKSSON E. M.F.L., red. (1997) *Den svenska staden: planering och gestaltning - från medeltid till industrialism*. Stockholm: Sveriges radio. Libris 8358128. ISBN 91-522-1797-3
- HRŮZA, J. (1977) *Slovník soudobého urbanismu*. Praha: Odeon

- HRŮZA, J. (2002) *Charty moderního urbanismu*. 1. vyd. Praha: Agora, 94 s. ISBN 80-902945-4-5.
- HUMPERT, K. (1997) *Einführung in den Städtebau*. Kohlhammer, 161 s. ISBN 3-17-013060-9
Ilustrovaný encyklopedický slovník (1982) Praha: Academia
- JARINA, Z. N., KOSICKIJ, J. V., VLADIMIROV, V. V. i dr. (1986) *Asnovy teorii gradastrajitelstva*: Učeb. Dlja buzov. Spec. „Architektura“ / pod. red. Z.N. Jariginoj – M. Strojizdat
- KARWIŃSKA A. (2008) *Gospodarka przestrzenna, uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- KALFLECHE, G. (2012) *Droit de l'urbanisme*, Paris : PUF coll. Thémis
- KOVÁČ, B., KOMRSKA J. ed. (2000) *Aktuálny vývoj teórie urbanizmu a nové trendy v priestorovom plánovaní*, Bratislava: ROAD
- KUHN, T. S. (1973) *The structure of scientific revolutions*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press. 210 s. International encyclopedia of Unified Science; Vol. 2. No 2
- LAPPO, G. M. (1976) *Raskazy a gorodach*. Vyd. 2 Moskva: Mysl, 224 s.
- KRÁSNÝ, J. (1962) *Základy urbanismu*. ČVUT v Praze, SNTL Praha
- MAIER, K. ed. (2000) *Urbanistická čítanka: vybrané texty urbanistické literatury XX. století: I., Klasikové moderního urbanismu, urbanismus jako prostorové utváření měst*. Vyd. 1. Praha: Česká komora architektů, 127 s. ISBN 80-902735-3-X
- MAKSIMOVIČ, B. (1978) *Idějnj pazvoj srpskog urbanisma – period rekonstrukcije gradova do 1914*, Beograd: Sanu
- Nationalencyklopedin.NE.se. Läst 2012 [online] Nationalencyklopedin [cit. 2012-12-08]
Dostupné z WWW: <http://www.ne.se/nationalencyklopedin>
- Národní památkový ústav (2003) Urbanismus [online] NPÚ [cit. 2012-12-07] Dostupné z WWW: <http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pece/zakladni-odborne-specializace/urbanismus/>
- NĚMEC, J. (1983) *Urbanismus zonální, sídelní, regionální struktury a jejich územní plánování*. Praha: České vysoké učení technické. 428 s.
- PALLADIO, A. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958
- PLØGER; J. (1997) *Byliv og modernitet, mellom nærmiljø og urbanitet*, Oslo, ISBN 82-7071-021-0
- PRINZ, D. (1999) *Städtebau, Band 1: Städtebauliches Entwerfen* 7. Auflage, Stuttgart, ISBN 3-17-015691-8
- REMTOVÁ, K. (2009) *Výkladový slovník základních pojmů z oblasti udržitelného rozvoje*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 66 s. ISBN 978-80-7212-506-7
- SCHOOFF, H. (1999) *Wechselnde Perspektiven in Ausbildung und Beruf von Raumplanern*. In: SCHMALS, Klaus M. (Hg.): *Was ist Raumplanung?*, Dortmund
- ŠILHÁNKOVÁ, V., KOUTNÝ, J., ČABLOVÁ, M. (2002) *Urbanismus a územní plánování*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 117 s. ISBN 80-7194-415-7
- TAYLOR, N. (2007) *Urban Planning Theory since 1945*, London, Sage, ISBN 978-0-7619-6093-5
- TUNKA, M. (2005) *Územní plánování v pojetí nového stavebního zákona*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj (ppt prezentace)
University of Copenhagen [online] University of Copenhagen 2012 [cit. 2012-12-08]
Dostupné z WWW: <http://studies.ku.dk/>
- Urbanismus a územní plánování (2012) In. Atelier T-Plan [online] Atelier T-Plan [cit. 2012-12-07] Dostupné z: <http://www.t-plan.cz/uzemni-planovani-urbanismus/>
- Urbanism [online] TU Delft 2012 [cit. 2012-12-08] Dostupné z WWW: <http://www.urbanism.nl/>

- Urbanismus.org [online] Urbanismus 2012 [cit. 2012-12-07] Dostupné z WWW:
<http://www.urbanism.org/>
- UzemnePlany.sk (2007) [online] UzemnePlany.sk [cit. 2012-12-08] Dostupné z WWW:
<http://www.uzemneplany.sk/co-je-to-uzemny-plan>
- VAŘEKA, J. a FROLEC, V. (2007) *Lidová architektura: encyklopedie*. 2., přeprac. vyd., v nakl. Grada 1. vyd. Praha: Grada, 427 s. ISBN 978-80-247-1204-8.
- VOREL, I. <ivan.vorel@fsv.cvut.cz>. *Definice urbanismu* Šilhánková, Vladimíra <vladimira.silhankova@gmail.com>. 2014-11-10 23:26. [cit. 2014-12-19]
- Zákon č. 50/1976 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (Stavební zákon) [online] Česká komora architektů [cit. 2014-09-21] Dostupné z:
http://www.cka.cc/legislation/archiv_aj/archiv/stavebnizakon000101
- Zákon č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (Stavební zákon) [online] Portál veřejné správy [cit. 2014-09-21] Dostupné z:
<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=183~2F2006&part=&name=&rpp=15>
- Zásady a pravidla územního plánování: Názvosloví.* (1983) Brno: VÚVA

Informace o autorovi

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje, Žalanského 68/54, 163 00 Praha,

vladimira.silhankova@gmail.com